

נטועים

ביטאון לענייני תורה שבעל פה

נטועים

ביטאון לענייני תורה שבעל פה

גיליון כו-כז

תשפ"ה 2025 - תשפ"ו 2026

הוצאת מכללת הרצוג - תבונות

עורכים:

הרב ד"ר אברהם וולפיש
פרופ' עוזיאל פוקס
הרב ד"ר אברהם שמאע

מזכיר המערכת:

שראל לוי

עריכת לשון:

שמואל מרצבך

כל הזכויות שמורות
הוצאת מכללת הרצוג – תבונות
המכללה האקדמית הרצוג
אלון שבות 9043300
טל' 02-9937333
פקס' 02-9932796
דוא"ל: tvunot@herzog.ac.il
ISSN 0793-078X

תוכן העניינים

9	משנת בבל הקדומה והמאוחרת בסוגיות התלמוד הבבלי - עיון במשנת עירובין ב, ו	רבין שושטרי
33	מ'הם' ל'אנחנו': התפתחות הקול האישי של התלמידים בדורות המשנה	יונה שירה (יוני) האיתן
55	סיפור הזונה והציצית - עיון מחודש בסיפור והקשרו	יונתן פיינטוך
73	השורש כפ"ף בלשון האמוראים	שמעון גרטי
85	"ברכה שלא נזכרה בתלמוד" - הלכה שלא נזכרה בגאונים	שראל לוי
105	נשים כסנדקיות וכמוהלות לאור המנהג למול בבית הכנסת	משה שוחט
131	השפעת מסורת ז' תיבות וכ"ח אותיות בקדיש על המנהג הספרדי	שרה חבשוש
		סקירת ספרות
159	עומקה הרעיוני של הגות רב האי גאון בדיני ממונות: "צ' שטמפפר (מהדיר), כתאב אלביוע ואלאשריה, הוא ספר המקח לרב האיי גאון פומבדיתא, כרך א, ירושלים תשפ"ה	יהודה זייבלד

בקשה לשולחי מאמרים

נא לא לשלוח מאמר שנתפרסם או שעומד להתפרסם במקום אחר. הכותבים מתבקשים לשלוח את מאמריהם בדואר אלקטרוני (netuim@herzog.ac.il) בצירוף תקציר.

כל הדברים המתפרסמים בביטאון הם על אחריות כותביהם בלבד, לרבות מאמרים ותגובות של חברי המערכת.

ניתן למצוא את המאמרים בגרסה מלאה באינטרנט באתר רשות המחקר - מכללת הרצוג:
[./https://kitveyet.herzog.ac.il/magazine/netuim](https://kitveyet.herzog.ac.il/magazine/netuim)

כתב העת 'נטועים' עבר למתכונת של כתב עת שהוא בעיקרו אינטרנטי. מאמרים יעלו לאינטרנט מיד אחרי שעברו עריכת לשון והגהות. כשיסתיים גיליון יודפסו עותקים אחדים בלבד.

גיליון זה יוצא כגיליון קצר ודו שנתי עקב המלחמה

רשימת כותבים:

שמעון גרטי, המחלקה למתמטיקה, האוניברסיטה העברית בירושלים, Shimon.garty@mail.huji.ac.il; יונה שירה האיתן, מכללה ירושלים, מדרשת עז לישראל-מכללת הרצוג, Yhaeitan@gmail.com; הרב יהודה זייבלד, כולל פוניבז', yz05331816@gmail.com; שרה חבשוש, מכללה ירושלים, sarahabshush@gmail.com; שראל לוי, מכללת הרצוג, sarei.levi@gmail.com; יונתן פיינטוך, ביה"ס ללימודי יסוד ביהדות, אוניברסיטת בר-אילן, tani700@gmail.com; משה שוחט, ירושלים, moshe@shochat.co.il; רבין שושטרי, עולמות - ביה"ס ללימודי יהדות ותרבות ישראלית, אוניברסיטת בר אילן, Shuster@biu.ac.il

רבין שושטרי

משנת בבל הקדומה והמאוחרת בסוגיות התלמוד הבבלי - עיון במשנת עירובין ב, ו

מבוא

חוקרי נוסח המשנה עסקו רבות בבירור נוסח המשנה שעמד לפני האמוראים הארץ-ישראליים והבבליים. י"נ אפשטיין סבור שהמשנה נמסרה בנוסח אחד, וחילופי הנוסח של המשנה אין מקורם באמוראי בבל אלא בנוסח שהוגה על פי דברי האמוראים או שילוב ברייתות במשנה.¹ ד' רוזנטל הולך בעקבות שי"ר וסבור שרב הביא לבבל את המהדורה האחרונה של המשניות מרב, רבנו הקדוש, ואילו בארץ ישראל המשניות נשנו מזרעו של רבי, והם בחרו לפעמים במהדורה קמא וגם הוסיפו דברי עצמם.² רוזנטל השתמש במונח "משנת בבל" כדי לציין את נוסח המשנה שהוריד רב לבבל ועליו ייסדו חכמי בבל את תלמודם (בארץ ישראל, לעיתים, הנוסח המשיך להתפתח בראשית תקופת האמוראים), לעומת "נוסח הבבלי" שהוא הנוסח הנובע מהגהות חכמים וסופרים מאוחרים על פי סוגיות הבבלי.³ כבר קבע אפשטיין שכל קביעה על נוסח המשנה שבתלמודים צריכה להתבסס על ממצא המוכח מתוך הסוגיות שבתלמודים (=סימנים פנימיים),⁴ ולא רק מתוך ספרי המשניות

1. ראו י"נ אפשטיין, **מבוא לנוסח המשנה**, ירושלים תש"ח, עמ' 165: "אבל המשנה 'משנתנו', היתה שוה בעיקרה בבבל וארץ ישראל".
2. ד' רוזנטל, **משנה עבודה זרה: מהדורת ביקורתית בצירוף מבוא**, עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית בירושלים, תשמ"א, עמ' 20-3, 187-179.
3. לסיכום עמדתו ראו ד' רוזנטל, 'תולדות נוסח המשנה', בתוך: מ' כהנא ואחרים (עורכים), **ספרות חז"ל הארץ-ישראלית מבואות ומחקרים א**, ירושלים תשע"ט, עמ' 65-108.
4. ראו י"נ אפשטיין, 'המדע התלמודי וצרכיו', ידיעות המכון למדעי היהדות ב (תרפ"ה), עמ' 7 (נדפס שוב: הנ"ל, מחקרים בספרות התלמוד ובלשונית שמיות ב, ירושלים תשמ"ח, עמ' 3): "ואשר לסימנים הפנימיים רק סימן אחד ישנו: כל נוסח שיוצא מפירושי הירושלמי ומתאים לו הרי הוא 'ירושלמי' וכל נוסח שיוצא מפירושי הבבלי ומתאים לו הרי הוא 'בבלי'. רק סימן זה הוא סימן מובהק, סימן שאפשר לסמוך עליו, אבל חוץ מזה אפילו נוסח הגופים של המשנה שבירושלמי ובבבלי אינו בן סמך, אם אינו מוכרח מתוך סוגיות התלמוד, מפני שכבר הוגה בכמה מקומות על פי נוסח המשנה הקבוע ומקובל אצלנו".

מהטיפוס הארץ-ישראלי והמשניות שבספרי הבבלי.⁵ ואומנם במאמר זה ברצוני להציג משנה בעירובין שניתן לברר את הנוסח שלה מתוך סוגיות הבבלי ולא רק מתוך הספרים. בבבלי על משנה זו מצויות שתי סוגיות סמוכות שמהן ניתן ללמוד על נוסח המשנה, והבדיקה מלמדת שנוסח המשנה העולה מהן שונה.⁶ סוגיה אחת מייצגת את משנת בבל הקדומה, שהיא משנת רבי, ואילו הסוגיה האחרת מייצגת נוסח משני ומאוחר שהוא משנת בבל המאוחרת. הסוגיה השנייה מורכבת מרובד אמוראי ומרובד סתמאי, והנוסח המאוחר משתקף מהרובד הסתמאי בלבד.⁷ מכאן שיש לבדוק בסוגיות הבבלי אם הן מתייחסות לנוסח זהה של המשנה או שהן חולקות בנוסח המשנה - ובאחת משתקף נוסח קדום מקורי ובאחרת נוסח מאוחר הנובע מהגהות בבליות קודם לחתימת התלמוד.

א. מחלוקת התנאים בטלטול בגינה וקרפף

דין גינה וקרפף⁸ מובא אגב משנה העוסקת בדיני עשיית פסים המתירים להוציא מים מהבאר בשבת. המשנה (עירובין פ"ב משניות ב-ג) מביאה מחלוקת בגודל השטח שבו נמצאת הבאר המוקפת פסי ביראות (על פי כ"י קויפמן):

5. על חלוקה זאת של העדים ראו י' זוסמן, 'כתבי יד ומסורות נוסח של המשנה', דברי הקונגרס העולמי השביעי למדעי היהדות: מחקרים בתלמוד, 'ירושלים תשל"ז', עמ' 245-246. זוסמן מדגיש שאין להסיק מעדים אלו שהייתה רק מסורת אחת: "בכל אלה בולטת בדרך כלל מסורת אחידה למדי, או לפחות קרובה, בכל מה שאנו רגילים לכנות 'טיפוס ארצישראלי' - לא רק בסימנים לשוניים חיצוניים בלבד - אלא גם במסורת הפנימית. ועלינו כמובן להדגיש, טיפוס ארצישראלי ולא דווקא 'המסורת הארצישראלית' [...] שהרי גם בארץ ישראל וגם בבבל היו מסורות שונות זו ליד זו".

6. ראו י' ברודי, 'משנה ושתי גרסותיה בתלמודה של ארץ ישראל', תרביץ פא (תשע"ג), עמ' 61-70, שמציג שתי סוגיות בירושלמי שקלים המצטטות משנה אחת בגרסה שונה וכך נוצרה מעין סתירה בין הסוגיות. וכן ראו R. Brody, *Mishna and Tosefta Studies*, Jerusalem 2014, pp. 6-8: "In fact there is no good reason to expect that all the Babylonian sages of the Talmudic period, or all the Palestinian sages of this period, had exactly the same version of the Mishnah, and both Talmuds actually attest to the existence of competing traditions with respect to particular readings".

7. ראו ד' רוזנטל, 'על שלב נוסף בתולדות נוסח המשנה', תרביץ פא (תשע"ג), עמ' 47-60, שמביא שתי דוגמאות שבהן נוסח המשנה בבבל נובע מפעולות העריכה המאוחרת של התלמוד הבבלי. כלומר הרובד האמוראי יכול להתפרש כמוסב על הנוסח הקדום ואילו הרובד הסתמאי משקף נוסח אחר.

8. ערוך, ערך "קרפף" (ח"י קאהוט, ערוך השלם, ז, וינה תרפ"ו, עמ' 211) מפרש: "מקום שמוקף מחיצות בלא קירוי כמו חצר", וראו ח' אלבק, ששה סדרי משנה: סדר מועד, ירושלים ותל אביב תשי"ט, עמ' 88: "קרפף הוא מגרש גדול מאחורי הבית והחצר או מחוץ לעיר, שהקיפוהו מחיצות לשמור בו עצים וכיו"ב". וראו עוד שם, עמ' 427-428; ש' קרויס, 'באור מלת "קרפף" וענינה',

מותר לה(קריב)[ר?חי?ק?]⁹ כל שהוא, ובלבד שירבה בפסים. ר' יהודה או' אף
[עד]¹⁰ בית סאתים.
אמרו לו לו(א)¹¹ אמרו בית סאתים אלא בגנה ולקרפף. אבל אם היה דיר או סהר
או חצר, אפילו ב[י]ת חמשית כורין, או ב[י]ת עשרת כורים, מותר.
חכמים ור' יהודה חולקים אם באר המוקפת פסים דינה כגינה וקרפף.¹² גינה
וקרפף אינם מוקפים לדירה ולכן מותר לטלטל בהם רק אם שטחם הוא עד בית
סאתיים, ואילו בחצר המוקפת לדירה מותר לטלטל גם אם היא גדולה מבית
סאתיים. במשניות ה-ז מובאת מחלוקת בדין גינה וקרפף:
ועוד¹³ אמ' ר' יהודה בן בבא הגנה והקרפף שהיא שבעים (אמה) ושיריים על
שבעים (אמה) ושיריים מוקפת גדר גבוהה עשרה טפחים מטלטלים בתוכה בלבד
שיהא בה [שומרה או] בית דירא או שתהא סמוכה לעיר
ר' יהודה א' אפילו אין בה אלא בור ושיח ומערה¹⁴ מטלטלין בתוכה
ר' עקיבה א' אפילו אין בה אלא אחת מכל אלו מטלטלין בתוכה בלבד שתהא
שבעים ושיריים על שבעים ושיריים
ר' אלעזר¹⁵ אומ' אם היה אורכה יותר על רחבה אפילו (...) [מאה]¹⁶ אחת אין
מטלטלין בתוכה
ר' יוסה אומר אפילו אורכה בשנים ברחבה מטלטלין בתוכה.

- לשונו ז (תרצ"ו), עמ' 121-129; נ"ה טורטשינר, 'על מקורה ופירושה של המלה "קרפף"', לשונו
ז (תרצ"ו), עמ' 130, וראו מילון בן יהודה, עמ' 6208, הערה 5.
9. א' גולדברג, פירוש למשנה מסכת עירובין, ירושלים תשמ"ו, עמ' 39, מעיר שהסופר טעה ויד
מאוחרת מחקה ותיקנה בתוך האותיות ל"הרחיק".
10. בכ"י פרמה (דה רוסי 138): "עד". וראו גולדברג (לעיל, הערה 9), עמ' 41 שברוב הגרסאות "עד".
11. צ"ל "לא". ראו ש' ספראי וז' ספראי, משנת ארץ ישראל: מסכת עירובין, ירושלים תשס"ט, עמ' 62.
12. בתוספתא עירובין פ"א ה"ג מובאת תשובת ר' יהודה לחכמים: "אמ' להן זו מחיצה ואילו פסין אף
זו רצה לעשות מחיצה גבוהה עשרה טפחים עושה ואם עשה לרבות ירבה", וראו עירובין יט ע"ב.
כלומר ר' יהודה איננו חולק על ההלכה שבמוקף לדירה מותר לטלטל אפילו יותר מבית סאתיים
(הבאר חשובה דירה) והמחלוקת היא רק בבאר המוקפת פסים. גולדברג (לעיל, הערה 9), עמ' 42,
מוכיח מהתוספתא הנ"ל שלכולי עלמא מותר לטלטל בדיר וסהר יותר מבית סאתיים.
13. הלשון "ועוד" מתפרשת בבבלי כמסכת על המשנה הקודמת, שם מובאים דברי ר' יהודה בן בבא:
"רבי יהודה בן בבא אומר, אין עושין פסין אלא לבאר הרבים בלבד, ולשאר עושין חגורה גבוהה
עשרה טפחים".
14. אלבק (לעיל, הערה 8), עמ' 89, מפרש: "או שיח (במקרא: שיחה) או מערה".
15. יש כאן חילוף גרסה אלעזר/אליעזר. ראו אפשטיין (לעיל, הערה 1), עמ' 1165; ש' ליברמן,
תוספתא כפשוטה, ג, ניו יורק תשכ"ב, עמ' 325, הערה 34.
16. צ"ל "אמה". ראו גולדברג (לעיל, הערה 9), עמ' 50.

שטח המוקף מחיצות דינו כרשות היחיד, אך אם ההיקף אינו עשוי לדירה, חכמים גזרו שאסור לטלטל בו אם שטחו עולה על בית סאתיים.¹⁷ לפנינו אפוא מחלוקת משולשת בין ר' יהודה בן בבא, ר' יהודה ור' עקיבא בגדרי הדיור הנדרשים כדי להתיר טלטול בקרפף עד בית סאתיים. ר' אלעזר ור' יוסי נחלקו באשר לצורת השטח הנדרשת כדי להתיר טלטול בקרפף עד בית סאתיים שאינו מוקף לדירה.

הראשונים נחלקו בשאלה מדוע ריב"ב ור' יהודה אינם מסתפקים במחיצות בקרפף שאינו בית סאתיים.

רש"י (עירובין כג ע"א) על המשנה מפרש שלפי ריב"ב מותר לטלטל בשטח של עד בית סאתיים רק אם הוא מוקף לדירה, ומאידך גיסא, שטח הגדול מבית סאתיים - אסור לטלטל בו גם אם הוא מוקף לדירה. כמו כן, קרפף שיש בו בית דירה או שומירה או שהוא סמוך לעיר,¹⁸ הרי הוא מוקף לדירה¹⁹ וחשוב רשות היחיד אם השטח שלו הוא עד בית סאתיים. נמצא שריב"ב חולק על משנה ג המתירה לטלטל כאשר מוקף לדירה גם אם הוא יותר מבית סאתיים ומאידך גיסא מתירה לטלטל בפחות מבית סאתיים גם אם אינו מוקף לדירה.²⁰

17. ראו עירובין סז ע"ב: "אמר עולא אמר רבי יוחנן בקרפף יותר מבית סאתים שלא הוקף לדירה ואפילו כור ואפילו כוריים הזורק לתוכו חייב מ"ט מחיצה היא אלא שמחוסרת דיורין". לפי ר' יוחנן, קרפף יותר מבית סאתיים דינו מדאורייתא כרשות היחיד, ולכן הזורק לתוכו חייב אך אסור לטלטל בו ככרמלית, כפי שמפרש רש"י: "ואע"ג דלענין איסור טלטול שווה רבנן כרמלית שאסור לטלטל בתוכו אלא בד' מדאורייתא רה"י גמורה היא דמחיצה היא אלא שמחוסרת דיורין ומש"ה אסרי רבנן לטלטלי". אך מהברייתא המובאת שם נראה שדינו ככרמלית גם לענין הזורק לתוכו וראו שם את תירוצי אמוראי בבל לברייתא והשוו לברייתא בירושלמי שבת פ"א ה"ה, יג ע"ב (עמ' 426). במשנה, עירובין פ"ב מ"ח מובאת עדותו של ר' אלעאי שר' אליעזר התיר לטלטל גם בקרפף גדול מבית סאתיים אך הוא מסיים שלא מצא חבר לעדות זאת.

18. על גדרי סמוך לעיר ראו אלבק (לעיל, הערה 8), עמ' 89; ליברמן (לעיל, הערה 15), עמ' 328, הערה 45.

19. תוספות הרא"ש מסיק מפירוש רש"י: "משמע מתוך פירושו דהך שומרה ובית דירה חשיבא דירה מעלייתא, ומיירי בפתח ולבסוף הוקף". ובתוספות רבנו פרץ מקשה על רש"י שמהמשנה משמע שלפי ריב"ב יכול לעשות את השומירה לאחר ההיקף. אך ראו חידושי הריצ"ד, פרנקפורט דמיין תרנ"ו, עמ' 27-28, שכתב כי לפי שיטת התנאים די שיהיה מוקף לדירה ורק בימי האמוראים הראשונים הצריכו שיהיה מוקף לכתחילה לשם כך.

20. כך גם מוכח מרש"י בדף כג ע"ב המפרש את קושיית הבבלי ר' עקיבא היינו ת"ק" כך ששיטת ר' עקיבא היא כשיטת חכמים במשנה ג (להלן אתייחס לסוגיה זאת ביתר פירוט). כלומר ריב"ב ור' יהודה חולקים על משנה זאת ומצריכים בית דירה עד בית סאתיים ואוסרים יותר מבית סאתיים בכל מצב, ואילו ר' עקיבא כשיטת משנה זאת וראו קרן אורה: "מלשון רש"י ז"ל כאן נראה דר' יהודה בן בבא פליג אפילו בדיר וסהר" (שלא כתוספות כג ע"א, ד"ה ובלבד, [וכעין זה בתוספות רבנו פרץ] שמציעים שרש"י אמר זאת רק בקרפף ולא בדיר וסהר). אכן ר' יהודה במשנה ב

ראשונים רבים דוחים את פירושו של רש"י. תוספות (עירובין כג ע"א, ד"ה ובלבד) מקשים ממשנה ג המתירה לטלטל בדיר, סהר ומוקצה אפילו הם מחזיקים כמה כורים ולא מסתבר שריב"ב חולק על כך. כמו כן, לא ייתכן שריב"ב יאסור חצרות ששטחן יותר מבית סאתיים, שהרי יש חצרות רבות כאלה בירושלים.²¹ הרשב"א מקשה על שיטת רש"י שאם צריך להקיף את הגינה לדירה, אזי היקף כזה לא יועיל כפי שבקרפף שרובו זרעים מתבטל ההיקף לדירה. נוסף על כך, אם ר"ע וריב"ב חולקים גם ביותר מבית סאתיים בשאלה אם היקף לדירה מתיר, צריך היה לציין זאת במשנה (דחוק לומר שר"ע אינו מתיר ביותר מבית סאתיים שהוקף לדירה).

הרשב"א מבאר שקרפף עם שומירה או בית דירה או סמוך לעיר אינו חשוב מוקף לדירה. לכן גינה וקרפף ששטחם יותר מבית סאתיים אסורים בטלטול גם אם יש בהם שומירה (או בית דירה או שהם סמוכים לעיר) – כיוון שהם אינם מוקפים לדירה.²² ריב"ב מצריך שומירה או בית דירה עד בית סאתיים שלא הוקפו לדירה (הרשב"א כותב: "הרי זו קצת כהוקף לדירה מפני שמתוך כך נראה שתשמישו בקרפף תדיר").²³ פירוש זה עולה גם מהתוספתא:

מתיר לטלטל בבור המוקף פסים רק עד בית סאתיים אף שמוקף לדירה, אך ראו לעיל הערה 12 שבתוספתא מבואר שר' יהודה סובר כך רק בפסים אך אם מוקף מחיצות מתיר גם ביותר מבית סאתיים, ואם כן אדרבה משם ראייה נגד שיטת רש"י. וראו ספר העיתים, קראקא תרס"ג, עמ' 150-151, שמצטט תשובה הדנה ביחס בין ריב"ב לבין משנה ג ומסיק: "דלאו חד גברא קתני להו [...] ור' יהודה בן בבא אחמורי הוא דקא מחמיר טפי מתנאי כלהון". הוא טוען שמשנה ג היא בשיטת ר' יהודה בר אלעאי ואילו משנה ה בשיטת ריב"ב. אך במשנה ה ר' יהודה אינו חולק על ריב"ב ומצריך מוקף לדירה עד בית סאתיים ואוסר ביותר מבית סאתיים אפילו מוקף לדירה וצ"ע (בהמשך התשובה בספר העיתים נראה שבור או שיח חשובים מוקף לדירה והמחלוקת במשנה היא רק לגביהם). גם האור זרוע, הלכות עירובין, סימן קל, מבאר כפירוש רש"י.

21. וכן מקשה הר"ד על פירושו של רש"י.

22. הרשב"א מבאר ששומירה תשמישה לאוויר והיא גרועה מבורגנין שבשדות שאינן מתירות יותר מבית סאתיים כיוון שתשמישן לאוויר. לגבי בית דירה הרשב"א טוען שהוא מוסב בעיקר על גינה ולכן אינו חשוב מוקף לדירה ואף בקרפף מדובר לאחר שהוקף ולכן לא מועיל (אך ראו מה שכתב הר"צ"ד לעיל הערה 19). וראו מאירי: "ר"ל סוכת שומרים כדי שיהא נאמר עליה בכך סרך היקף לשם דירה או בית דירה לבעל הבית אע"פ שאינה תדירה אלא לפרקים או שתהא סמוכה לעיר ופירשו בה בתוך שבעים אמה ושירים שמאחר שסמוכה לעיר כל כך הרי הוא מתמיד לילך ולטייל בה והרי זה כעין דירה".

23. כך מסיקים ראשונים רבים (תוספות, רשב"א, תוספות רא"ש ועוד). אלבק (לעיל, הערה 8), עמ' 89, מפרש כפירוש התוספות ומביא גם את פירוש רש"י וראו בעמ' 428. תוספות (עירובין כג ע"א, ד"ה ובלבד) מציעים שתי אפשרויות נוספות בביאור שיטת ריב"ב. אפשרות אחת היא שריב"ב מצריך שומירה רק בבית סאתיים בדיוק, אבל פחות מבית סאתיים אין צורך בשומירה וביותר מבית סאתיים לא תועיל שומירה. תוספות דוחים זאת מפני שלא מסתבר שתהיה חלוקה משולשת

ר' שמעון או' אפי' קרפיפות זה לפנים מזה והיה אחד מהן בית דירה או שהיה אחד מהן סמוך לעיר מטלטלין בכולן

בורגנין שבשדה בית סאתים מותר יתר על בית סאתים אסור אבל דיר או סהר או מוקצה או חצר אפי' בית חמשת כורין אפי' בית עשרת כורין מותר (תוספתא עירובין פ"ב הלכות ח-ט).

ר' שמעון מצריך בית דירה או סמיכות לעיר כדי להתיר את הטלטול בקרפף עד בית סאתיים (בהלכה הקודמת עוסקים בקרפף עד בית סאתיים). לאחר מכן התוספתא מביאה את דין מוקף לדירה המתיר לטלטל יותר מבית סאתיים ונראה שהוא מוסכם לכל הדעות, ואם כן קרפף יתר על בית סאתיים עם בית דירה או סמוך לעיר אינו חשוב מוקף לדירה.²⁴

ודין ששייך לבית סאתיים בדיוק ("דאין סברא שיהא ג' חלוקים בג' משהויין" וכן כתב המרדכי). אפשרות נוספת היא שריב"ב מצריך שומירה מבית סאתיים ומעלה ור"ע חולק על בית סאתיים בדיוק (לפי זה שומירה חשובה כמוקף לדירה. יש לציין שהרי"ד מבאר כך את המחלוקת במשנה ע"ש). תוספות דוחים זאת מפני שאין זה מתאים לסוגיית הבבלי לפי פירוש ר"ח ע"ש (תוספות רא"ש מקשה זאת גם על ההצעה הקודמת וראו מהרש"א. יש לציין שהרי"ד איננו מפרש כר"ח אלא כרש"י; ראו להלן הערה 49). נוסף על כך, קשה להחשיב שומירה וסמוך לעיר כמוקף לדירה כפי שטוען הרשב"א. תוספות מוכיחים מדעת ר' יהודה במשנה ב' שבור לא איננו מועיל יותר מבית סאתיים. אך שם זה בגלל הפסים ואילו היה מוקף מחיצות היה מועיל (תוספות רבנו פרץ מוכיח מעירובין כב ע"א שקרפף עם בור איננו מועיל יותר מבית סאתיים, אך תוספות מבארים שם את הסוגיה באופן אחר; ראו מהרש"א וקרן אורה).

24. כפי הנראה, שיטת רש"י היא בעקבות פירושו לסוגיית הבבלי "ר"ע היינו ת"ק" ואדון בכך להלן. וראו ליברמן (לעיל, הערה 15), עמ' 327, שכתב שבהגהות אשר"י מתיר לטלטל ביותר מבית סאתיים אם סמוך לעיר ומכאן שמחשיב זאת כמוקף לדירה כשיטת רש"י (שיטה דומה נמצאת בהגהות למשנה ד נפולי בשם ר' ישעיה; ראו ליברמן [לעיל, הערה 15], עמ' 328). ליברמן (שם, הערה 43) רוצה להוכיח שבור חשוב כמוקף לדירה מהתוספתא (לעיל, הערה 12) שממנה עולה שר' יהודה מתיר בבור עם מחיצות אף יותר מבית סאתיים ורק בפסים אוסר. ברם משם אין הוכחה כיוון ששם העיקר הוא הבור ולכן חשוב כמוקף לדירה, ואילו במשנתנו מדובר בקרפף שיש בו בור ולכן העיקר הוא הקרפף ואין הבור מחשיבו למוקף לדירה. ואדרבה מההשוואה להלכת ר' יהודה שם מוכח שלא חשוב מוקף לדירה, שהרי ר' יהודה במשנתנו איננו מתיר לטלטל ביותר מבית סאתיים גם אם יש בור בקרפף ומכאן שלא חשוב מוקף לדירה ומועיל לטלטל רק עד בית סאתיים. מכאן גם נדחית ראיית ליברמן מהירושלמי שמשווה את קרפף עם בור לקרפף הסמוך לעיר (ליברמן מוכיח משם שסמוך לעיר חשוב כמוקף לדירה ומותר לטלטל בו יותר מבית סאתיים). כאמור, קרפף עם בור אינו חשוב מוקף לדירה ומתיר רק עד בית סאתיים וכן הדין בקרפף הסמוך לעיר. ליברמן מוכיח מדעת ר' שמעון בתוספתא שקרפף סמוך לעיר חשוב מוקף לדירה. ברם שם הקרפף קטן מבית סאתיים והצורך בסמוך לעיר נפתר על ידי קרפף אחד שמתיר גם את האחרים הפתוחים עד אליו.

ב. הגרסאות של שיטת ר' עקיבא במשנה

המשנה מציעה מחלוקת משולשת בין ריב"ב, ר' יהודה ור' עקיבא.²⁵ והנה בשיטת ר' עקיבא יש חילוף גרסאות:

כ"י קויפמן ²⁶	דפוס נפול ²⁷
ר' עקיבא א' אפילו אין בה אלא אחת מכל אלו מטלטלין בתוכה בלבד שתהא שבעים ושירים על שבעים ושירים	ר' עקיבא אומר אפילו אין בה אחת מכל אלו מטלטלין בתוכה ובלבד שתהא שבעים ושירים על שבעים ושירים

החילוף העיקרי הוא: אין בה אלא אחת מכל אלו/ אין בה אחת מכל אלו. חילוף זה מוכר היה גם לראשונים. הרשב"א כותב:

25. ריב"ב הוא בן דורו של ר' עקיבא, ואילו ר' יהודה הוא מתלמידי ר' עקיבא. כלומר המחלוקת העיקרית והקדומה היא בין ר' עקיבא לריב"ב בצורך בבית דירה. ר' יהודה בשיטת ריב"ב ומצריך בית דירה אך מקל גם בבור או שיח. העורך סידר את שיטת ר' יהודה בסמוך לריב"ב כיוון שהם באותה שיטה עיקרית (ראו י"א הלוי, דורות הראשונים, חלק ראשון, כרך חמישי, פרנקפורט תרע"ח, עמ' 183: "והאם יכול להיות ספק שר' עקיבא לא בא על דברי ר' יהודה תלמידו, כי אם על דברי הקודמין לפניו אשר אמרו כן ורק מפני שהדברים לא נסדרו עד דור חתימת המשנה [...]"), וראו אלבק [לעיל, הערה 8], עמ' 428. גולדברג (לעיל, הערה 9), עמ' 48 (וראו גם במבוא עמ' יט) טוען שלא מסתבר שר' יהודה יחלוק על ריב"ב, ולכן הוא סובר שריב"ב מצריך שימוש והתנאים חולקים מהו השימוש ומכאן שהמשפט "בלבד שיהא" אינו מריב"ב אלא מר' מאיר. ד' הלבני, מקורות ומסורות: עירובין, ירושלים תשמ"ב, עמ' נה, מקשה מניין למסדר המשנה שר"ע חולק על ר' יהודה ואינו מצריך בור או שיח ולכן הוא מציע שר"ע אמר "הגינה והקרפף המוקפות גדר גבוה עשרה טפחים מטלטלין בתוכה" והלשון "אפילו אין בה אחת מכל אלו" היא ממסדר המשנה. ברם טענה זאת אינה מובנת, שהרי גם אם ר"ע מוסב רק על ריב"ב, יכול לנקוט בלשון "אפילו אין בה אחת". כמו כן, ניתן להסיק ממנו שלא מצריך דבר נוסף ומדוע להניח שמצריך בור או שיח, ולכן אין פגם בכך שהעורך סידר את דבריו לאחר ר' יהודה.

26. וכן הגרסה בכ"י פרמה 3173 (דה רוסי 138); כ"י קיימברידג' Add. 470,1 (מהדורת JTS; ENA 1487.9; רי"ף כ"י ניו יורק ביהמ"ל 692; רי"ף דפוס ראשון קושטא רס"ט; רי"ף מוצרי 197/2, VI.

27. וכן הוא בעדי הנוסח של הבבלי: מינכן 95, אוקספורד 366, וטיקן 109, וטיקן 127 ("אין בה יחיד"), דפוס פיזרו, דפוס קושטא ודפוס ונציה. וכן במשנת כ"י ליידין של הירושלמי; משנה סדר מועד, כ"י ביהמ"ל 934 RAB; ק"ג אוקספורד Heb.c.23/3-8 (2667.2); ק"ג BL: OR 5558L.3.

כך היא הגירסה ברוב הספרים ר' עקיבא אומר אפי' אין בה אלא אחד מכל אלו. וכן מצאתי בספרים הישנים ובספרי הגאונים ז"ל²⁸ [...] ומקצת ספרים יש שהעבירו קולמוס עליה וגרסי ר' עקיבא אומר אפילו אין בה אחד מכל אלו.²⁹

לפי הגרסה "אין בה אחת", ר' עקיבא חולק על ריב"ב ור' יהודה וסובר שאין צורך בבית דירה משום סוג ודי בהיקף מחיצות כדי לטלטל בקרפף שאינו גדול מבית סאתיים. ברם לפי הגרסה "אין בה אלא אחת", לכאורה ר' עקיבא מצריך בית דירה או שומירה כדי להתיר את הטלטול ובמה חולק הוא אפוא על ריב"ב?

גולדברג מבאר שהמחלוקת נמצאת בדברי ר"ע "ובלבד שתהא שבעים ושיריים על שבעים ושיריים".³⁰ הוא מבאר שהו"ו היא וי"ו החילוק ומותר לטלטל כאשר יש בה בית דירה אף אם אינה בצורת ריבוע או כשאין בה בית דירה אך צורתה ריבוע (=שבעים ושיריים על שבעים ושיריים).³¹ ביאורו של גולדברג קשה משני פנים:

א. מלשונו של ר"ע מוכח שהמחלוקת נמצאת במשפט "אפילו אין בו אלא אחת מכל אלו".³²

ב. לשונם של ריב"ב ור"ע דומה בהיפוך סדר המשפטים (גולדברג מעיר שיש כאן מבנה כיאסטי), ומניין לפרש את הו"ו כו"ו החילוק אצל ר"ע ולא אצל ריב"ב?³³

28. וכן הגרסה בהלכות גדולות, מהדורת ע' הילדסהיימר, ירושלים תשל"ב, עמ' 206.
29. בספר העיתים, עמ' 150 מביא את הגרסה "אין בה אלא אחד" כגרסה העיקרית ומוסיף "ואית דגרסי [...] אין בה אחד מכל אלו". בפירוש המשנה לרמב"ם הגרסה היא "אין בה אחת". ר' חננאל בן שמואל מביא את שתי הגרסאות. וראו ליברמן (לעיל, הערה 15), עמ' 325, הערה 32; הלבני (לעיל, הערה 25), עמ' 7, הערה 7.
30. גולדברג (לעיל, הערה 9), עמ' 49. הוא מעיר שבכ"י קויפמן חסרה הו"ו של "ובלבד" אבל היא נמצאת בכל שאר הנוסחאות.
31. גולדברג מציין שכך גם פירשו הראשונים אלא שלא ברור לגמרי אם ביססו את דבריהם על לשון המשנה ממש. בהמשך אביא את פירוש הראשונים ואראה כי הם ביססו זאת על לשון המשנה אך באופן אחר מגולדברג. הלבני (לעיל, הערה 25), עמ' 7, מפרש את גרסת "אלא אחת": "ור"ע שאומר ובלבד שהיא בה שבעים אמה ושיריים מתכוין למרובעות אפילו אין בה אחת מאלו, ולשאינן מרובעות בשיש בה אחת מכל אלו". פירושו דומה לפירוש של גולדברג אך הוא איננו מציין שפירוש הו"ו היא חילוק.
32. לפי פירושו של גולדברג היה צ"ל: אפילו אין בו אלא שבעים ושיריים על שבעים ושיריים ובלבד (=או בלבד) שהיא בו אחת מכל אלו.
33. גולדברג נדחק לפרש שאצל ריב"ב הדגש הוא על בית דירה ובלעדיו אי אפשר לטלטל ואילו אצל ר"ע הדגש הוא על הצורה. אולם עיקר פירושו נסמך על פירושה של הו"ו ואין יתרון לפירוש זה אצל ר"ע מריב"ב. וראו הלבני (לעיל, הערה 25), עמ' 7, שטוען נגד גרסה זאת (כאמור הוא מפרש אותה בדומה לגולדברג): "כל זה הוא נגד פשטות הלשון שבמשנה".

ספראי מציע לפרש שר"ע סבור שאין צורך בשני התנאים (שטח של בית סאתיים ומבנה מגורים) אלא בתנאי אחד מלבד הצורך בגדר. אם השטח קטן מבית סאתיים, ניתן לטלטל בו ללא בית דירה; ואם גדול הוא מבית סאתיים, יש צורך שיהיה בו בית דירה.³⁴ פירוש זה קשה:

א. כיצד מתפרשת הסיפא של דברי ר"ע "ובלבד שיהא בה שבעים אמה ושיריים על שבעים אמה ושיריים", הלוא אם יש בה בית דירה אפשר לטלטל גם אם השטח גדול מבית סאתיים?!

ב. המסקנה מפירושו של ספראי דומה למסקנה העולה מפירוש רש"י למשנה.³⁵ לפי פירוש זה, ריב"ב מתיר לטלטל רק בבית סאתיים גם אם מוקף לדירה,³⁶ ואילו ר"ע מתיר לטלטל בקרפף יותר מבית סאתיים אם יש בו בית דירה. כאמור, פירוש זה קשה כפי שדחו אותו הראשונים מפני שקרפף וגינה עם בית דירה או שומירה לא חשוב מוקף לדירה ואין להתיר לטלטל בו יותר מבית סאתיים.

הרשב"א דן בפירושה של גרסה זו. הוא דוחה את האפשרות שלפי ר"ע צריך בית דירה או שומירה (=המשפט "אפילו אין בה אלא אחד מכל אלו" מוסב על בית דירה ושומירה), כיוון שאם כן, ר"ע היינו ר' יהודה בן בבא או ר' יהודה.³⁷ הוא מפרש את הגרסה כך:

ונראה לי ליישב גירסת הספרים הישנים דר' עקיבא אדר' יהודה בן בבא קאי וה"ק אפילו אין בה אלא אחד מכל אלו הענינים כלומר או שיהא בה שומירה או בית דירה או סמוכה לעיר ואע"פ שאינה מרובעת של שבעים ושירים על שבעים ושירים אלא אפילו אריך וקטין או שתהא מרובעת אע"פ שאין בה אלא³⁸ אחד מאלו, ובלבד שתהא שבעים ושירים על שבעים ושירים כלומר שיהא שבעים ושירים

34. ספראי (לעיל, הערה 11), עמ' 74.

35. ראו לעיל סעיף א. לפי ספראי מתורצת קושיית הרשב"א שם שר"ע היה צריך לחלוק גם ביותר מבית סאתיים, ואכן לפי גרסת כ"י קיפמן ופירושו של ספראי, ר"ע חולק ומתיר במפורש ביותר מסאתיים.

36. מסקנה זאת איננה מוכרחת לפי פירושו של ספראי וייתכן שר"ע וריב"ב חולקים בשתי נקודות: (א) אם קרפף או גינה עם בית דירה או שומירה חשובים מוקף לדירה (ריב"ב - לא מוקף דירה. ר"ע - מוקף דירה); (ב) אם קרפף פחות מבית סאתיים צריך דירה גרועה. לפי זה אין להקשות את קושיות הראשונים על שיטת ריב"ב לפי רש"י (לעיל ליד הערה 21), שהרי הוא מתיר לטלטל ביותר מבית סאתיים המוקפות לדירה. לפי רש"י שניהם סוברים שקרפף עם בית דירה חשוב מוקף לדירה וחולקים בשתי נקודות: (א) אם פחות מבית סאתיים צריך להיות מוקף לדירה; (ב) אם מותר לטלטל ביותר מבית סאתיים המוקפות לדירה.

37. אומנם הבבלי מקשה "ר"ע היינו ת"ק", אך הרשב"א מפרש שאלה זאת באופן אחר. ראו להלן הערה 63.

38. בתלמיד הרשב"א ליתא "אלא", שהרי לא צריך שומירה או בית דירה.

בלבד שלא יהא בית סאתים גמור וכדאמר' בגמ' דבר מועט איכא בינייהו דתניא ר' יהודה אומר דבר מועט יש על שבעים אמה ושירים ולא נתנו בו חכמים שיעור.

הרשב"א מבאר שלפי ריב"ב נדרשים צורת ריבוע ובית דירה. ר' עקיבא אומר "אפילו אין בה אלא אחד מכל אלו" ודבריו מוסבים על הצורה הריבועית והצורך בבית דירה; כלומר לדעתו מותר לטלטל בקרפף עד בית סאתיים שצורתו ריבוע או שיש בו בית דירה.³⁹ לפי זה, המשפט "ובלבד שתהא שבעים ושירים על שבעים ושירים" מוסב על השטח ולא הצורה; כלומר גם אם יש בית דירה עדיין נדרש שהשטח יהיה עד שבעים ושירים. ביאור זה קשה במקצת, כיוון שר"ע נוקט אותו ניסוח של ריב"ב ומשמע שצריך ריבוע, ואם כוונתו לשטח - היה עליון לנקוט לשון בית סאתיים.⁴⁰ ברם הניסוח "שבעים ושירים על שבעים ושירים" מתאים גם לשטח בלבד אף שאין צורתו ריבועית.⁴¹ נראה שהמשנה נקטה ניסוח זה בשל המבנה הכיאסטי - פתחה בשבעים אמה ושירים וסיימה בהם - אולם לפי ההקשר במשנה פירושם שונה: הראשון עוסק בשטח ובצורה ואילו האחרון בשטח בלבד, שהרי ר"ע מסתפק בצורה או בבית דירה.

יש לציין שהעריכה של המשנה שקבעה את ר"ע לאחר מחלוקת ריב"ב ור' יהודה - יש בה כדי להטעות. כאמור, דברי ר"ע מוסבים על דברי ריב"ב⁴² ואם כן הוא מצריך שומירה או בית דירה בקרפף מלבני. אולם לפי העריכה אפשר לטעות ולפרש את דבריו כמוסבים על שיטת ר' יהודה - ואם כן הוא מסתפק בבור או שיח בקרפף מלבני.⁴³ ברם לפי הגרסה "אין בו אחת", ר"ע אינו מצריך דבר ולכן העריכה אינה מטעה.⁴⁴

מה מקורו של חילוף הגרסה? בירושלמי אין סימנים פנימיים⁴⁵ המעידים על נוסח ארץ-ישראלי של המשנה. מצב עדי הנוסח מציג חלוקה ברורה למדי: הגרסה "אין בו אלא אחת" נמצאת בעדים החשובים של סדר המשנה; ואילו הגרסה "אין בו אחת" נמצאת בכל

39. שיטה זאת נמצאת גם אצל ר' אלעזר בתוספתא לפי כ"י וינה; ראו להלן סעיף ה.

40. אומנם הרשב"א מוסיף על פי תירוצו הגמ' שר"ע לא נקט בית סאתיים כי לא צריך דבר מועט (אדון בכך בסעיף הבא). אך תירוצו זה דחוק, שהרי גם ריב"ב נוקט ניסוח זה ולא נראה שזוהי כוונת ר"ע.

41. ראו לדוגמה תוספתא עירובין פ"ב ה"ז שר' אלעזר מתנסח כך אף שהוא סבור שאין צורך בצורה ריבועית. ראו להלן הערה 86.

42. ראו לעיל הערה 25.

43. אכן הריטב"א מפרש גרסה זאת על ר' יהודה; ראו להלן הערה 76.

44. אך ראו לעיל הערה 25 שהלבני הקשה על העורך מניין שר"ע חולק על ר' יהודה ואינו מצריך בור או שיח. ברם אין בכך קושי ואין סיבה להניח שר"ע מצריך בור או שיח, שהרי אם היה מצריך, היה עליו לציין זאת.

45. על סימנים פנימיים ראו לעיל הערה 4.

כתבי היד של הבבלי. ברם הגאונים והגרסה העיקרית בספר העיתים גורסים "אין בו אלא אחת". אכן בדיקת הסימנים הפנימיים בבבלי מלמדת ששתי הגרסאות עמדו לפניו.

ג. נוסח המשנה שעמד לפני סוגיית הבבלי "ר"ע היינו תנא קמא"

הבבלי עירובין כג ע"א אומר:

רבי עקיבא היינו תנא קמא

איכא בינייהו דבר מועט

דתניא ר' יהודה אומר דבר מועט יש על שבעים אמה ושירים ולא נתנו חכמים בו שיעור⁴⁶

וכמה שיעור סאתים כחצר המשכן.⁴⁷

שאלת הגמ' אינה מובנת, הרי תנא קמא (ר' יהודה בן בבא ור' יהודה) מצריך שהגינה והקרפף יהיו מוקפים ותהיה בתוכם דירה כלשהי ואילו ר' עקיבא אומר "אפילו אין בה אחת מכל אלו" ואינו מצריך שום דירה.

רש"י מבאר את שאלת הגמ': "דאמרו לו לא אמרו בית סאתים אלא לגינה ולקרפף אבל אם היה כו' אלמא היכא דאיכא בית דירה אפי' טובא ובשלא הוקף לדירה בית סאתים כר"ע". לפי רש"י, הקושי מתנא קמא מתייחס למשנה ג, שם חכמים מגיבים לר' יהודה ואוסרים בגינה וקרפף שלא הוקפו לדירה רק ביותר מבית סאתים - אך אם מוקפים לדירה מותר גם ביותר מבית סאתים (וכן מפרשים האור זרוע, הרי"ד והמאירי). לפי פירוש רש"י, המונח "תנא קמא" שבשאלה מוסב על דעה שנמצאת במשנה אחרת!⁴⁸ תוספות מקשים

46. בתוספתא עירובין פ"ד ה"ט שיעור זה נמצא בעניין עיבור העיר: "כמה יהוא קרובין לעיר ויהיו מתעברין עמה שבעים ושירים על שבעים ושירים שהן מאה וארבעים ואחד ושליש ר' יהודה אומ' חוץ לשבעים ושירים היה שם דבר מועט לא נתנו חכמים שיעור כמה הן שבעים ושירים בית סאתים כחצר המשכן". בירושלמי עירובין פ"ב ה"ה, כ ע"ב (עמ' 463) יש חישוב מפורט של השטח: "רבי שמואל בר נחמן בשם רבי יונתן מחצר המשכן למדו אורך החצר מאה באמה ורוחב חמשים בחמשים וחמשין זימנין מן מאה הא חמשה אלפין שובעין מן שובעין הא חמשה אלפין פרא מאת ותנינן שבעים ושירים ותני שמואל אמה ושני שלישי אמה שנו שובעין זימנין מן תרין תלתותין ושבעין זימנין מן תרין תלתותין דעבדין מאה וארבעים תלתותין מאה וארבעים תלתותין שהן תשעים ושלוש אמה ושליש צא מהן ארבעה תשועין לארבע רוחות נשתייר שם תשעה עשר תלתולין חסר תשוע כהדא דתני יש כאן דבר קל ולא יכלו חכמים לעמוד עליו".

47. בכ"י וטיקן 109: "וכמה הן שבעים אמה כבית סאתים ובית סאתים כמה הוא חמשה אלפי גרמידי בתברותא דכי מרבעת להו הווין שבעים אמה ושירים על שבעים אמה ושירים סאתים כחצר המשכן". בכ"י זה מבואר שהשטח הוא 5,000 אמה מרובעות.

48. Shana Strauch Schick, 'פלוני היינו תנא קמא - איכא בינייהו Talmudic Formula', אוקימתא ו (תש"ף), עמ' 102-103, טוענת שככל שהמונח "היינו ת"ק" משולב בסוגיות

על פירוש רש"י מניין שחכמים אינם מצריכים דירה (שומירה, בור, שיח ומערה) עד בית סאתיים?⁴⁹ יתרה מכך, נושא המשנה שם הוא ההיתר בבור המוקף פסים ואגב הדיון שם חכמים מציינים את המקרה שבו נאמר שיעור בית סאתיים, ואילו הנושא של משנתנו הוא קרפף שאינו מוקף לדירה ולכן צריך להביא שיטה זאת שוב במקומה.⁵⁰

עמינח מבאר את הסוגיה כשיטת רש"י ומיישב את הקשיים בשיטה זו על דרך עריכת הסוגיה. עורכים מאוחרים סברו שיש הבדל בין הניסוח של סאתיים (חכמים) ובין הניסוח של "שבעים אמה ושיריים..." (ר' עקיבא), ולכן העמידו אותם כחולקים. אכן אין ממש בקושי "היינו תנא קמא" והוא משמש כשיח רטורי כדי להשיב שיח ביניהם דבר מועט.⁵¹ ביאורו של עמינח אינו נראה לי. אם הבבלי רצה להעמיד מחלוקת עקב הניסוח השונה, מסתבר יותר לתרץ שחולקים אם מותר לטלטל במלבן ("בית סאתיים" משמע כל צורה לעומת "שבעים אמה ושיריים" שמורה על ריבוע). יתרה מכך, בהיקרות הזו אין מדובר רק בקושי שניתן לתרצו בנקל, כי אם בקושי שלא קיים כל עיקר, כיוון שהמשנה שם אינה עוסקת בצורך בבור או שיח (משום כך רש"י נאלץ להידחק ולבאר את המחלוקת במשנתנו על קרפף המוקף לדירה), ומדוע להשתמש במונח שכלל אינו מתאים? הרשב"א כותב: "הגאונים ז"ל פירשו דת"ק היינו ר' יהודה בן בבא ומה שא"ר עקיבא ובלבד שתהא שבעים אמה ושירים קא קשיא ליה כלומר למה חזר ואמר ר' עקיבא ובלבד

רבות יותר, נוקטים אותו גם כאשר השאלה אינה מהדעה הראשונה (ת"ק). בעמ' 105 היא מוכיחה מסוגייתנו לפי פירוש רש"י שהמונח "היינו ת"ק" מתייחס אפילו לדעה הנמצאת במשנה אחרת וגם שם היא אינה הדעה הראשונה.

49. הריטב"א מבאר זאת: "אלא דלעיל כיון דלאותובי בעלמא אתו לא הרויחו בדבר לברר אותו". רש"י מפרש (לעיל ליד הערה 19) שכאשר יש שומירה, בית דירה, בור, שיח ומערה, הם מוקפים לדירה, ולכן לא ייתכן שחכמים מצריכים אותם שהרי במוקפים לדירה מותר לטלטל גם ביותר מבית סאתיים (הרי"ד מבאר שהם מוקפים לדירה ולפי ריב"ב הם נצרכים בבית סאתיים ומעלה [ראו לעיל הערה 23] ואילו לפי ר"ע וחכמים רק ביותר מבית סאתיים). לפי שאר הראשונים (לעיל, הערה 22), שומירה וכו' הם מוקפים לדירה קצת ולכן לא יועילו ביותר מבית סאתיים, ואם כן אפשר שלשיטת חכמים צריך שומירה בקרפף עד בית סאתיים ואין להסיק מדבריהם שהם חולקים על ריב"ב ור' יהודה. תוספות מקשים עוד על רש"י שהגמ' יכלה לתרץ שחולקים אם מותר לטלטל בארץ וקטין (מלבן), וראו על כך בקרן אורה.

50. שטראוך שיק (לעיל, הערה 48), עמ' 105, מעירה שאין קושי מכך שר"ע חוזר על דברי חכמים, שהרי במשנה זאת עוסקים בקרפף שאינו מוקף לדירה.

51. נ' עמינח, עריכת מסכתות שבת ועירובין בתלמוד הבבלי, תל אביב תשע"ו, עמ' 804-805. גם שטראוך שיק מפרשת כרש"י ומביאה מכאן ראייה לכך שהשימוש המאוחר במונח זה הוא רטורי, ולכן אין דיון בכך בירושלמי בסוגיה זאת (על היקרויות שבהן יש דיון מקביל בירושלמי ראו שטראוך שיק (לעיל, הערה 48), עמ' 85-92).

בהא היינו ת"ק.⁵² לפי הגאונים, הקושי הוא משיטת ר' יהודה בן בבא (תנא קמא). אומנם ר"ע אינו בשיטת ריב"ב, שהרי ר"ע מתיר לטלטל בקרפף ריבועי אף אם אין בו בית דירה וריב"ב אוסר, אך מדוע ר' עקיבא חוזר על כך שגודל השטח המותר בטלטול הוא שבעים אמה ושיריים.⁵³

פירוש זה אינו הולם את המונח "היינו" שמשמעותו שהם באותה שיטה, ואילו לפי פירוש זה צריך היה להקשות "למה לי למימרא..."⁵⁴ נוסף לכך, אין בכך קושי ור"ע צריך להדגיש שכוונתו היא שאין צורך בבית דירה לסוגיה אך יש צורך בשבעים אמה ושיריים ומדוע נדחקה הגמרא לפרש שחולקים בדבר מועט.⁵⁵ ברם שאלת הבבלי מובנת אם עמדה לפנינו גרסת המשנה "אין בה אלא אחת".⁵⁶ הבבלי מפרש משפט זה כמוסב על שומירה ובית דירה ור"ע מצריך אחד מהם. לפי גרסה זו מובנת שאלת הבבלי "ר"ע היינו ת"ק", שהרי שניהם מצריכים בית דירה או שומירה.⁵⁷

52. וכן מביא הריטב"א: "לפיכך פירשו הם ז"ל דה"ק דהיינו ר' יהודה בן בבא ואע"פ שלגירסת הספרים שלנו ר' יהודה בן בבא בעי שומירה ור' עקיבא קתני אע"פ שאין בה אחת מכל אלו, אגן מסיפא דר"ע פרכינן למה הוצרך לומר ובלבד שתהא שבעים ושיריים דהא ר' יהודה בן בבא אמר לה בהדיא". וכן עולה מפירוש המשנה לרמב"ם. תוספות, כג ע"ב, ד"ה רבי עקיבא, מביאים פירוש זה בשם ר"ח, וראו להלן הערה 54.

53. הלבני (לעיל, הערה 25), עמ' נה, מקבל פירוש זה.

54. תלמיד הרשב"א מקשה: "ולפי זה הפירוש קשיא לי קצת כי לא מצינו בשום מקום שיקשה הספר להדיא היינו ת"ק ור"ל במקצת". ר"ח כותב: "אקשינן ר' יהודה בן בבא קתני ע' אמה ושיריים. ור"ע קתני ע' אמה ושיריים מאי בינייהו". ר"ח מבאר את הקושי כגאונים אך גורס את השאלה על ידי הטרמין "מאי בינייהו" (ושמא אין זאת גרסתו אלא החליף בפירושו את הטרמין כך שיתאים יותר לפירושו לשאלת הגמרא?), והשוו לפירושו בסוגיה הבאה, שם גורס הוא "ואקשינן ר' אליעזר היינו ר' יוסי". ברי שאם זאת גרסתו, אין היא מקורית אלא תוצאה של הגהה עקב הקושי בטרמין "היינו ת"ק". וראו רב ניסים גאון שגורס במשנה "אפילו אין בה אחת" ואת הקושי של הגמ' מבאר: "והכי קאמר מאי אתי ר' עקיבא לאשמועינן ולמימר ובלבד שתהא שבעים אמה ושיריים, הכי קאמר תנא קמא דהוא ר' יהודה בן בבא, הגנה והקרפף שהוא שבעים אמה ושיריים, ואם כן מאי קא מוסיף ר' עקיבא דקאמר ובלבד וגו'" (פירושי רנ"ג נמצאים בתוך פירושי ר"ח למסכת עירובין, מהדורת ד' מצגר, ירושלים תשנ"ג).

55. הלבני (לעיל, הערה 25), עמ' נו, מעיר שהעורך חשש שמא יטעו ויחשבו שלר"ע אין צורך שיהא בה שבעים אמה ושיריים ולכן הוסיף את המשפט "ובלבד..." וכן מעיר עמינח (לעיל, הערה 51), עמ' 805: "מובן מדוע חזר ר' עקיבא [...] אפשר היה לחשוב שהוא סובר אפילו היא בית כור".

56. שטראוך שיק (לעיל, הערה 48), עמ' 106, הערה 55, מציינת שהרשב"א מביא גרסה אחרת אך היא סבורה שבגרסתו לא מובא המשפט "ובלבד שיהא בו שבעים אמה..." אצל ר"ע. כאמור, בכל הגרסאות משפט זה נמצא וגרסת הגאונים המובאת ברשב"א היא "אפילו אין בה אלא אחת".

57. ספראי (לעיל, הערה 11), עמ' 73 מביא גרסה זאת ומציע שלפיה אין צורך בשומירה ובבית דירה אלא די באחת מהן. הוא מקשה על פירוש זה לגרסה שאם כן דברי ר"ע דומים לדברי קודמיו.

נמצא שמסוגיית הבבלי יש 'סימן פנימי' שגרסת המשנה שלהם היא "אין בה אלא אחת". מאידך גיסא, ייתכן שדווקא בגלל הקושי לבאר את שאלת הגמ', הגיהו את המשנה כך ששאלת הגמ' תהיה מובנת.⁵⁸ ברם ביאור השאלה לפי הגרסה "אפילו אין בה אחת" דחוק ולא נראה שזאת הגרסה שעמדה לפני הסוגיה הבבלי.⁵⁹ נוסף על כך, הגרסה "אפילו אין בה אחת" נמצאת במשנה שבכתבי היד של הבבלי ואילו הגרסה "אפילו אין בה אלא אחת" נמצאת בכתבי יד רבים השייכים לסדר המשנה מהטיפוס הארץ-ישראלי, ואם כן לא מסתבר שהיא תוצר של הגהה בעקבות הסוגיה בבבלי. מכאן שגרסת "אין בה אלא אחת" עמדה לפני סוגיית הבבלי ולכן היא מקשה "ר"ע היינו ת"ק".⁶⁰ ברם הביאור של הבבלי שחולקים בדבר מועט דחוק, שהרי אין לכך רמז במשנה והם נוקטים אותה לשון.⁶¹ כאמור, לפני הבבלי עמדה הגרסה "אפילו אין בה אלא אחת מכל אלו" והוא מפרש אותה כך שר"ע מצריך אחד מכל אלו (שומירה או בית דירה), ולכן הגמ' מקשה "ר"ע היינו ת"ק". הרשב"א, בעקבות הסוגיה הבאה שממנה עולה שר"ע איננו מצריך שומירה,⁶² טוען שגם הבבלי מפרש את דברי ר' עקיבא ("אלא אחת מכל אלו") שצריך ריבוע או בית דירה והשאלה מוסבת על המשפט האחרון שהוא מיותר.⁶³ כאמור, פירוש זה אינו הולם את המונח "היינו". כמו כן, משפט זה נדרש כדי להבהיר שר"ע איננו מסתפק בשומירה ומצריך שטח של בית סאתיים גם אם יש בקרפף בית דירה. הריטב"א בביאורו השני לגרסה זו מבאר את המשנה כך שר"ע מצריך ריבוע או בית דירה (כרשב"א), אך הוא מבאר ששאלת הגמ' "ר"ע היינו ת"ק" איננה מהייתור של הסיפא (ובלבד שיהא בו שבעים ושיריים וכו')

58. עמינח (לעיל, הערה 51), עמ' 805, כותב: "הגרסה בכה"י ובפירושי הגאונים [...] נולדה מן הרצון להעמיד את הפירוש היינו תנא קמא כר' יהודה בן בבא [...]".
59. בהמשך אבאר כיצד נוצרה גרסה זאת למרות הקושי שיש בה מהסוגיה בבבלי.
60. כך גם מסיק ספראי (לעיל, הערה 11), עמ' 74. כך גם נראה שמבאר ר"ז אגמאטי בספר הנר הגורס "אפילו אין בה אלא אחד" ומבאר את קושיית הגמ': "ומאי הוסיף ר' עקיבא".
61. הראשונים נאלצים לבאר שר"ע מחמיר שלא לטלטל בדבר מועט ומוכיחים זאת מהלשון "ובלבד", ראו הלבני (לעיל, הערה 25), עמ' נה ובהערה 6.
62. בסעיף הבא אנתח את הסוגיה הבאה.
63. ספראי (לעיל, הערה 11), עמ' 74, טוען שבתלמוד שלפני הרשב"א לא הייתה השאלה "רבי עקיבא היינו ת"ק" כיוון שהוא שואל את השאלה כאילו הייתה שאלה של עצמו ולא מהגמרא (כך הרשב"א דוחה את האפשרות שהמשפט "אפילו אין בה אלא אחת" מוסב על שומירה ובית דירה כי אם כן ר"ע היינו ריב"ב). מסקנה זאת אינה נכונה, שהרי הרשב"א מביא את שאלת הגמ' ודן בפירושה. ברם הוא לא מפרש את שאלת הגמ' (ר"ע היינו ת"ק) שלפי שניהם צריך בית דירה או שומירה כיוון שמהצריכותא שבבבלי (עירובין כג ע"ב ואדון בה בסעיף הבא) מוכח שר"ע חולק על ריב"ב וסובר שאין צורך בשומירה או בית דירה, ולכן הוא מבאר שלא פירשו שלפי ר"ע צריך בכל אופן בית דירה כי אם כן ר"ע היינו ריב"ב (דחיה זאת היא מעצמו ולא מהגמרא). בהמשך אדון בראייתו של הרשב"א מהצריכותא.

אלא מכך שמהסיפא משמע שבכל מקרה צריך ריבוע ובית דירה ואם כן היינו ת"ק. הגמ' מתרצת שחולקים בדבר מועט ולמסקנה צריך ריבוע או שומירה כפי שמוכח מהסוגיה הבאה שר"ע לא מצריך שומירה. ביאור הריטב"א נוח בפירוש המונח "היינו" ואכן שיטת ר"ע זהה לת"ק. אולם ביאורו קשה, אם המקשן מפרש שהסיפא מצריכה ריבוע אזי השאלה צריכה להיות על ר"ע עצמו שדבריו סותרים את עצמם, שהרי ברישא הוא מסתפק בריבוע או בבית דירה ואילו בסיפא מצריך את שניהם.⁶⁴ כמו כן, עיקר התירוץ היה צריך להיות שהסיפא מוסבת על השטח ולא על הצורה כפי שהריטב"א מסיק שמספיק אחד מהם (ריבוע או בית דירה), אך ביאור זה חסר מן הספר. נוסף על כך, אין צורך בתירוץ שחולקים בדבר מועט.⁶⁵ כאמור ראשוני ספרד נדחקים לפרש כך את הבבלי כדי ליישב אותו עם מסקנת הסוגיה הבאה שלפיה ר"ע לא מצריך בית דירה או שומירה.⁶⁶ ברם אין זה הולם את סוגייתנו הסוברת שר"ע מצריך בית דירה או שומירה.

נמצאנו למדים שמהסוגיה הבבלית מוכח ('סימן פנימי') שגרסת המשנה שעמדה לפניה היא "אפילו אין בו אלא אחת!" משנה זאת אכן קשה ופירושה הוא שר"ע מתיר לטלטל כאשר הקרפף הוא ריבועי אף אם אין בו בית דירה, אך הבבלי מפרש שר"ע אינו חולק על הצורך בבית דירה או שומירה אלא מחמיר ומתיר לטלטל רק בשבעים אמה ומשהו ללא דבר מועט.⁶⁷

ד. נוסח המשנה שעמד לפני סוגיית פסיקת ההלכה והצריכותא שבבבלי

כאמור, מסוגיית הבבלי המקשה "ר"ע היינו ת"ק" מוכח שלפניה עמד הנוסח "אין בו אלא אחת" כפי שהוא ברבים מכתבי היד של סדר המשנה ואף בגאונים. מה מוצאו של הנוסח "אין בו אחת"? האם מדובר בנוסח של הסופרים המאוחרים (משנת הבבלי)? בדיקת סוגיה סמוכה בבבלי מלמדת שנוסח זה עמד לפני הרובד הסתמאי בסוגיה זאת. בבבלי עירובין כג ע"ב למדנו כך:

64. אפשר שכוונת המקשן היא שבגלל הסיפא צריך לפרש את המשפט "אפילו אין בו אלא אחת" כמוסב על שומירה ובית דירה ולא על ריבוע ובית דירה, ואם כן ר"ע היינו ת"ק.

65. נראה שכוונת הריטב"א שהשאלה היא שאם הסיפא מוסבת על השטח אזי הסיפא מיותרת, ואם היא מוסבת על ריבוע אזי ר"ע היינו ת"ק. הגמ' מתרצת שהסיפא מוסבת על השטח והיא לא מיותרת כי הוא לא מתיר בדבר מועט. ברם לפי ביאור זה השאלה חסרה וצריך להוסיף בה צדדים חשובים.

66. לריטב"א ביאור נוסף לסוגיה; ראו להלן הערה 77.

67. עמינח (לעיל, הערה 51), עמ' 805 דוחה את הגרסה "אפילו אין בה אלא אחת" כיוון שלפי גרסה זאת מקומם של דברי ר"ע אמור להיות אחרי דברי ריב"ב הן לפי הסדר הכרונולוגי, הן לפי הסדר מהחמור אל הקל. טענתו של עמינח מתבססת על פירוש הבבלי לגרסה זאת. כאמור, פירושה של גרסה זאת הוא כביאור הרשב"א ואכן ר"ע מקל יותר ומתיר בריבוע ללא בית דירה, ולכן הוא מובא לאחר ריב"ב ור' יהודה.

איתמר אמר רב יוסף⁶⁸ אמר רב יהודה אמר שמואל הלכה כר' יוסי ורב ביבי אמר רב יהודה אמר שמואל⁶⁹ הלכה כר' עקיבא ותרוייהו לקולא וצריכא דאי אשמעינן הלכה כרבי יוסי הוה אמינא עד דאיכא שומירה או בית דירה קמ"ל הלכה כר' עקיבא ואי אשמעינן הלכה כר"ע הוה אמינא דאריך וקטין לא קמ"ל הלכה כר' יוסי.⁷⁰

הסוגיה פותחת בשתי מימרות אמוראיות בשם שמואל. במימרה הראשונה הוא פוסק כר' יוסי ובמימרה השנייה כר' עקיבא. מהו נוסח המשנה שעמד לפני אמוראים אלה? ייתכן שהנוסח בדברי ר"ע הוא "אין בו אלא אחת". במימרה הראשונה פוסקים כר' יוסי שמדגיש שגם במלבן מותר לטלטל. במימרה השנייה פוסקים כר"ע שהקרפף צריך להיות ריבוע או מלבן שיש בו בית דירה.⁷¹ אין סתירה בין הפסקים, שהרי גם ר"ע מתיר לטלטל בצורת מלבן אך מצריך בית דירה במקרה זה, ואילו ר' יוסי איננו מציג את דעתו לגבי הצורך בבית דירה ומתייחס רק לצורת הקרפף.⁷²

ברם הביאור של סתם התלמוד אינו מתאים לגרסה זאת של המשנה. הגמ' אומרת ששני הפסקים לקולא ושניהם נצרכים ולא היינו יודעים את שתי הקולות ללא שתי הפסיקות. מהפסיקה כר' יוסי אנו למדים שאין צורך בריבוע ומהפסיקה כר"ע אנו למדים שאין צורך בבית דירה או שומירה.⁷³ אולם לפי גרסת "אלא אחת", גם מדברי ר"ע אנו למדים שניתן

68. בכ"י מינכן 95 ליתא "אמר רב יוסף".

69. כך הגרסה בכ"י מינכן 95 ובדפוסים (בשינויים קלים). בכ"י אוקספורד 366: "ורב ביבי בר אביי אמ' רב נחמן אמ' שמואל". בוטיקן 109: "רב ביבי אמ' רב נחמן אמ' שמואל". בוטיקן 127: "רב ביבי אמ' א' רב נחמן אמ' שמו". בקטע Bologna, AS: Fr. ebr. 217: "ורב ביבי אמ' רב נחמן אמ' שמו". בהלכות גדולות, עמ' 206: "ורב ביבי אמ' רב נחמן אמ' שמואל". וראו עמינח (לעיל, הערה 51), עמ' 805, הערה 193: "רב ביבי הוא תלמידו של רב נחמן ואינו נזכר דבר ממנו בשמו של רב יהודה".

70. וכן הגרסה בקטע Bologna, AS: Fr. ebr. 217. בכ"י אוקספורד 366, וטיקן 109, וטיקן 127: "צריכא" תמורת "קמ"ל הלכה כר' יוסי". בכ"י מינכן 95: "(צריכא) [קמ"ל הלכה כר' יוסי]".

71. אפשר לפרש גרסה זו כסוגיית הבבלי הקודמת שלפיה ר"ע סובר שצריך בית דירה וחולקים לגבי דבר מועט. לפי זה, הפסיקה כר"ע היא לחומרה והוא אוסר בדבר מועט ואילו הפסיקה כר' יוסי היא לקולא והוא מתיר במלבן.

72. בסעיף הבא אביא את התוספתא המביאה שתי הלכות בשם ר' אלעזר שכל אחת מהן עוסקת בפרט אחר בקרפף שאינו מוקף לדירה. בהלכה הראשונה הוא מדגיש את ההיתר לטלטל במלבן, ואילו בהלכה השנייה הוא מפרט את הצורך בבית דירה במלבן בלבד ולא בריבוע.

73. עמינח (לעיל, הערה 51), עמ' 805, הערה 192, מעיר שההכרעות הפוכות כיוון שר"ע מצריך ריבוע ואילו ר' יוסי מתיר במלבן. הסתמא מבארת שהפסיקה כר"ע היא רק לעניין זה שאין צורך בבית דירה וכך שתי הפסיקות נצרכות ואינן סותרות. כאמור, לפי גרסת הגאונים ופירוש הרשב"א

לטלטל בצורה מלבנית והפסיקה כר' יוסי נועדה רק להדגיש זאת - ואם כן אין זה הולם את דברי הגמ' האומרת שאם היו פוסקים רק כר"ע, הייתה הו"א שבמלבן לא ניתן לטלטל.⁷⁴ הרשב"א מבאר סוגיה זאת לפי גרסת הגאונים ולפיו הלכה כר' עקיבא המתיר אפילו ללא בית דירה ובלבד שהוא ריבוע והלכה כר' יוסי שאפילו במלבן לא צריך שומירה או בית דירה (הוא מפרש: "הו"א אריך וקטין לא עד שיהא בה שומירה או בית דירה"). פירושו של הרשב"א אינו הולם את סוגיית הגמ'. לפי הרשב"א, הקולא שנלמדת מכל אחד מהפוסקים אינה נוגעת לצורה, כיוון ששניהם מתירים במלבן, אלא לכך שאין צורך בשומירה ובית דירה בלבד (ר"ע בריבוע ור' יוסי במלבן). ברם לפי זה שתי הצלעות של הצריכותא סותרות אחת את השנייה: בצלע הראשונה הגמ' אומרת שמר' יוסי אינו יכולים ללמוד שאין צורך בבית דירה, ואילו בצלע השנייה לומדים מהפסיקה כר' יוסי שאין צורך בשומירה ובית דירה אפילו במלבן. כמו כן, הפסיקה כר"ע אינה נצרכת שהרי הוא מצריך שומירה או בית דירה במלבן, ואילו הם רוצים לפסוק כר' יוסי בלבד, שאינו מצריך שומירה ובית דירה אפילו במלבן.⁷⁵

הריטב"א מציע פירוש לגרסה "אפילו אין בה אלא אחת" כך שתתאים לשתי הסוגיות בבבלי. לפי ביאורו, ר"ע מתייחס לדברי ר' יהודה⁷⁶ וסובר שאפילו אין בו אלא בור או שיח (= "אחת מכל אלו") מטלטלין בו אך אין צורך בשומירה או בית דירה. לפי זה הוא מבאר שהסוגיה הקודמת מקשה "ר"ע היינו ת"ק" מר' יהודה ולא מריב"ב והקושי הוא ששניהם מצריכים בור או שיח.⁷⁷ הצריכותא בסוגייתנו מבארת שמהפסק כר"ע אנו למדים את

לגרסה זאת, אזי שניהם מתירים במלבן ואין כאן הכרעות הפוכות והפסיקה כר' יוסי נועדה רק להדגיש את ההיתר במלבן ואין בה חידוש מיוחד.

74. לפי גרסה זאת, המשפט "ותרוייהו לקולא" נכון אך הצריכותא אינה נכונה. אם נפרש גרסה זאת כך שר"ע מצריך בית דירה וחולק בדבר מועט, אזי גם המשפט "ותרוייהו לקולא" אינו נכון ואדרבה הפסיקה כר"ע יא לחומרה, שהרי הוא אינו מתיר לטלטל בשבעים ושיירים ודבר מועט. כמובן, לפי פירוש זה לא ניתן ללמוד מר"ע שאין צורך בבית דירה.

75. ייתכן שר"ע מתיר לטלטל ללא בית דירה רק בריבוע ואילו ר' יוסי מתיר לטלטל ללא בית דירה רק במלבן, ולכן תרוייהו לקולא. אך מגיין שר' יוסי מבחין בין מלבן לריבוע לעניין בית דירה? נוסף על כך, הגמ' הייתה צריכה לומר שאם היו פוסקים כר' יוסי, הו"א שבריבוע צריך שומירה או בית דירה. תלמיד הרשב"א מקשה מהצריכותא על הגרסה "אין בה אלא אחת" ופירושו של הרשב"א: "ייראה לי דעדיין אינו מיושב בטוב דליכא למימר בשום ענין כי ר' עקיבא ס"ל דבעי שומירה או בית דירה".

76. אומנם אין זה נכון מבחינת סדר הדורות, שהרי ר' יהודה מאוחר לר"ע ואם כן ודאי שאינו מוסב על דבריו; ראו לעיל הערה 25. מכל מקום הדיון כאן אינו עוסק בפשט המשנה אלא בשאלה אם אפשר לפרש את סוגיית הבבלי לפי גרסת המשנה של הגאונים.

77. פירוש זה נמצא גם ברבנו חננאל בן שמואל, המקשה גם שאם כן להלכה נדרש בור או שיח - אך הפסיקה איננה כך. ברי"ף כ"י ניו יורק (ביהמ"ל 692 Rab.): "ר' עקיבא הינו תנא קמא פי' ר' יהודה". אך בכ"י אוקספורד הונסינגטון 135 (נובואר 550) ובדפוס קושטא רס"ט ליתא לסוגיה

הקולא שאין צורך בשומירה ובית דירה (ר"ע חולק על ריב"ב) ודי בבור או שיח, ואילו מהפסק כר' יוסי אנו למדים שאין צורך בריבוע ואפשר לטלטל גם במלבן. ביאור הריטב"א קשה בתוכן הסוגיה. אם אכן הבבלי מתייחס לגרסת הגאונים במשנה ומפרש אותה שר"ע מצריך בור או שיח, אזי מוכרחים לקבל את תירוץ הבבלי בסוגיה הקודמת שהם חולקים בדבר מועט. כלומר הפסיקה כר"ע ולא כר' יהודה היא לחומרה, שהרי הוא איננו מתיר לטלטל בשבעים ושירים ודבר מועט. לפי זה, הייתה הגמ' צריכה לומר שהפסיקה כר"ע היא לחומרה כי זאת כוונת הפסיקה, שהרי אם המטרה הייתה לדחות את דברי ריב"ב היו פוסקים כר' יהודה.

נמצא שאי אפשר לפרש את הסוגיה לפי גרסת הגאונים ומכאן 'סימן פנימי' שלפני סתם הסוגיה עמדה גרסת משנת הבבלי "אפילו אין בה אחת". לפי גרסה זו, ר"ע מתיר לטלטל גם אם אין בה בית דירה או שומירה והלכה כמותו בכך. מאידך גיסא, הלכה כר' יוסי המאפשר לטלטל גם בחצר בצורת מלבן.⁷⁸

נמצאנו למדים שמסוגיית הבבלי "ר"ע היינו ת"ק" מוכח שלפניה עמדה גרסת הגאונים. ייתכן שגרסה זו עמדה לפני האמוראים שפוסקים הלכה במחלוקות במשנה אך מסוגיית הבבלי המבארת את הצורך בשתי המימרות של שמואל מוכח שלפניה עמד נוסח משנת כתבי היד של הבבלי.⁷⁹

מהי הגרסה המקורית? מסתבר שהגרסה המקורית היא גרסת הגאונים שהיא הגרסה הקשה ואף הבבלי פירש אותה בדוחק רב. הגרסה המשתקפת מסוגיית הבבלי השנייה היא

זו ברי"ף. וראו דק"ס, עמ' 84, אות נ, שכתב שסוגיה זאת ליתא בדפוס קושטא והוסיפוה בדפוס ונציה (הוא מביא את גרסת כ"י ניו יורק אך מעתיק בטעות "ר' יהודה בן בבא").

78. ר"י מלונל מסכם זאת: "והלכה כרבי עקיבא דלא בעי לא שומירה ולא בית דירה ולא סמוכה לעיר ולא בור ושיח ומערה כיון שאין בו יותר מבית סאתים ואף על פי שלא הוקף לדירה ולית הלכתא כוותיה דבעי מרובעת דוקא אלא הלכה כרבי יוסי דאפילו ארכה פי שנים ברחבה שריא". רבנו חננאל בן שמואל מבאר שלפי גרסה זו, הפסיקה היא שאין צורך גם בבור או שיח והגמ' אמרה שהו"א שצריך שומירה או בית דירה לפי ר' יוסי, אך לר"ע אין צורך בכלום.

79. כאמור, הראשונים מיישבים בדוחק את שתי הסוגיות עם נוסח אחד של המשנה. רש"י ותוספות גורסים כגרסת משנת הבבלי ("אפילו אין בה אחת") ולכן נדחקים בביאור קושיית הגמ' בסוגיה הראשונה. הרשב"א גורס את גרסת הגאונים ונדחק לבאר לפיה את הסוגיה השנייה כך שיש קולא גם בפסק כר"ע וגם בפסק כר' יוסי. כמו כן, בעקבות הסוגיה השנייה הוא מבאר שלפי ר"ע אין צורך בשומירה ובית דירה בריבוע ולכן נאלץ להידחק בסוגיה הראשונה בביאור הקושי "ר"ע היינו ת"ק". הריטב"א גורס את גרסת הגאונים ובעקבות הסוגיה השנייה נדחק לבאר שר"ע מוסב על דברי ר' יהודה, והסוגיה מתייחסת לכך שר"ע מקל לעומת ריב"ב אף שמחמיר ביחס לר' יהודה.

משנית ותוצאה של הגהה בבליית שנעשתה עוד בזמן סתם התלמוד (לא מדובר בסופרים מאוחרים).⁸⁰

ה. המניע לפירוש הבבלי ולהגהת המשנה

כאמור, הגרסה המקורית במשנה היא "אפילו אין בה אלא אחת" ופירושה הוא שר"ע מתיר לטלטל בריבוע או במלבן עם בית דירה. מדוע הבבלי לא מפרש את המשנה כך ובשלב מסוים אף מגיה אותה?

ייתכן שהבבלי לא עמד על פירוש המשפט "אפילו אין בו אלא אחת" ופירש אותו על שומירה ובית דירה ולא על ריבוע ובית דירה (בעיקר מפני שמהסיפא נשמע שצריך ריבוע ואם כן משפט זה מוסב על שומירה ובית דירה). משום כך, בסוגיית "ר"ע היינו ת"ק" פירשו שר"ע מצריך בית דירה כריב"ב ונדחקו לפרש את המחלוקת על דבר מועט. ואילו בסוגיית הצריכותא הגיהו את המשנה ל"אפילו אין בה אחת" כדי לבאר את המחלוקת במשנה באופן מרווח כך שר"ע כלל אינו מצריך בית דירה. אולם אפשר שהבבלי אינו רוצה לפרש את שיטת ר' עקיבא כך שריבוע עדיף על מלבן כיוון ששיעור בית סאתיים נלמד מחצר המשכן שהייתה בצורת מלבן כפי שמובא בבבלי עירובין כג ע"ב:

וכמה שיעור סאתים כחצר המשכן מנא הני מילי אמר רב יהודה דאמר קרא (שמות כ"ז, יח) אך החצר מאה באמה ורחב חמשים בחמשים אמרה תורה טול חמשים וסבב חמשים.⁸¹

תהליך דומה אירע בתוספתא המביאה את שיטת ר' אלעזר הדומה לשיטת ר"ע והוגהה על ידי הסופרים בעקבות הבבלי. בתוספתא עירובין פ"ב הל' ז-ח נאמר (כ"י וינה):

80. כך גם מכריע ליברמן (לעיל, הערה 15), עמ' 325, הערה 33: "אבל קרוב לוודאי שהגרסא שלפנינו 'תוקנה' ע"י הסופרים וכדברי הרשב"א [...]". כאמור, נראה שהתיקון נעשה כבר ע"י סתם הבבלי ולא על ידי הסופרים המאוחרים.

81. לימוד זה נמצא גם בירושלמי עירובין פ"ב ה"ה, כ ע"ב (עמ' 463): "רבי שמואל בר נחמן בשם רבי יונתן מחצר המשכן למדו...". ברם בירושלמי שם מדגישים שר' אלעזר שאינו מתיר לטלטל בקרפף שאינו ריבועי חולק על לימוד זה: "תני רבי לעזר אומר אם הי' ארכה יותר על רחבה אפילו אמה אחת אין מטלטלין מתוכה והדא פליגא על דר' יונתן רבי יוסה אומר אפי' ארכה כשנים ברחבה מטלטלין בתוכה הדא מסייעא לר' יונתן". וראו ליברמן (לעיל, הערה 15), עמ' 326, הערה 39, שהלימוד מחצר המשכן נמצא כבר בבבלייתא דמלאכת המשכן. וראו שם בהערה 36 שהעדפת הצורה הריבועית נובעת מכך שהחצרות שלהם היו בצורת ריבוע כפי שנמצא בתלמודים במקומות מספר. בהמשך אביא את הבבלי שמגיה את דברי ר' אלעזר במשנה ולפיו לכולי עלמא אין צורך בצורה ריבועית.

ר' לעזר או' הגנה והקרפיף שהיא שבעים ושירים⁸² מוקפת גדיר גבוה
עשרה טפחים אם היתה ארכה כשנים ברחבה מטלטלין לתוכה בשבת
יתר אמה אחת אין מטלטלין לתוכה בשבת.

כ"י וינה 83	כ"י ארפורט, קטע גניזה ⁸⁴	כ"י לונדון, דפוס ראשון
וכן היה ר' לעזר או' קרפיף הסמוך לעיר ויש בארכן שבעים ושירים אע"פ שאינו מרובע מטלטלין בתוכו בשבת יותר משבעים ושירים אין מטלטלין אותו ב?ש?בת	⁸⁵ ר' אליעזר אומ' קרפיף הסמוך לעיר ויש בארכו שבעים ושירים אף על פי מרובע מטלטלין לתוכו בשבת יותר משבעים ושירים אין מטלטלין לתוכו בשבת	וכן היה ר' אלעזר או' קרפיף הסמוך לעיר ויש בארכו שבעים ושירים אין מטלטלין בתוכו בשבת

ר' אלעזר אומר שתי הלכות. בהלכה הראשונה הוא מתיר לטלטל בגינה וקרפף ששטחם
אינו עולה על בית סאתיים⁸⁶ שצורתם מלבנית ולא ריבועית ובתנאי שאורכה עד פי שניים
מרוחבה. בהלכה השנייה ר' אלעזר מתייחס לקרפף הסמוך לעיר. בהלכה זאת יש חילוף
גרסה: בכ"י וינה הגרסה היא "אע"פ שאינו מרובע" ואילו בכ"י ארפורט וק"ג הגרסה היא
"אף על פי מרובע". בכ"י לונדון ובדפוס ראשון קטע זה חסר כיוון שדילגו מחמת הדומות
על "אע"פ... משבעים ושירים".

לפי גרסת כ"י וינה, מטלטלין בקרפף בית סאתיים הסמוך לעיר אף שאינו מרובע.
מכאן שיש עדיפות לריבוע אך גם אם צורת הקרפף מלבנית - מותר לטלטל בו כפי שפסק
בהלכה הקודמת. יתרה מכך, אפשר שכוונת ר' אלעזר היא שאם הצורה של הקרפף היא
ריבוע, אפשר לטלטל בו גם אם אינו סמוך לעיר, ורק אם הצורה היא מלבנית צריך שיהיה

82. בכ"י ארפורט, לונדון, דפוס ראשון ובק"ג נוסף "על שבעים ושירים". בכ"י וינה דילג מחמת
הדומות.

83. וכן גרסת התוספתא המובאת ברמב"ן במלחמות ה'.

84. ק"ג ביהמ"ל 1340.1-2. ENA. ד"ר בנימין קצוף מסר לי שלהערכת ד"ר עדנה אנגל הקטע הועתק
בארץ ישראל, מצרים או עיראק בין השנים 950-1050.

85. בק"ג: "וכן היה".

86. הניסוח "שבעים ושירים על שבעים ושירים" מתפרש לפי ההקשר וכאן הוא מתייחס לשטח
בלבד ולא לצורה, שהרי גם במלבן מותר לטלטל. הרמב"ן במלחמות ה' קורא את הרישא של
ההלכה הראשונה כבבא בפני עצמה: צריך שיהיה שבעים אמה ושירים על שבעים אמה ושירים
ומוקף גדר. וראו ליברמן (לעיל, הערה 15), עמ' 326, שזאת גרסת התוספתא ברמב"ן ולפיה צריך
להיות ריבוע ומוקף גדר. ברם נראה שגם לפי גרסה זאת הכוונה לשטח ולא לצורה, שהרי בסיפא
ר"א מתיר לטלטל גם במלבן.

סמוך לעיר. לפי גרסת כ"י ארפורט וק"ג, מטלטלין בקרפף בית סאתיים הסמוך לעיר אף שהוא מרובע. מכאן שקרפף בצורת מלבן עדיף על ריבוע. כמו כן, אפשר שרק בריבוע צריך שיהיה סמוך לעיר כדי להתיר לטלטל ואילו במלבן אין צורך בכך.

גרסת כ"י ארפורט וק"ג "אף על פי מרובע" אינה מנוסחת כראוי והיא צ"ל "אע"פ שהוא מרובע". נראה שגרסה זאת משנית ונוצרה מתיקון של גרסת "אע"פ שאינו מרובע" על ידי מחיקת תיבת "אינו" וכך נוצר ניסוח חסר זה. כאמור, ההלכה הראשונה עוסקת בהיתר טלטול בקרפף מלבני והלכה זאת ממשיכה ומבהירה שבמלבן נדרש שיהיה סמוך לעיר. אולם לפי גרסת כ"י ארפורט, הלכה זאת עוסקת בקרפף ריבועי ולכן אינו גורס "וכן היה". מדוע הגיהו את ההלכה הזאת בכ"י ארפורט ובק"ג?⁸⁷

נראה שגרסה זאת נוצרה בהשפעת הסוגיה הבבליה על שיטת ר' אלעזר במשנה:

והתניא ר"א אומר אם היתה ארכה יתר על פי שנים ברחבה אפי' אמה אחת אין מטלטלין בתוכה אמר רב ביבי בר אבבי כי תנן נמי מתני' [יתר על⁸⁸ פי שנים ברחבה תנן אי הכי היינו ר' יוסי איכא בינייהו ריבועא דריבועה רבנן.⁸⁹

הבבלי מקשה משיטת ר' אלעזר בברייתא, הדומה להלכה הראשונה בתוספתא, על שיטת ר' אלעזר במשנה. רב ביבי בר אבבי מעדיף את מסורת הברייתא ומגיה בעקבותיה את המשנה.⁹⁰ משום כך נאלץ הבבלי לבאר שר' אלעזר ור' יוסי חולקים בריבועא דריבועה

87. אפשר שהם קראו את ההלכה הראשונה כהעדפה לצורה המלבנית ולכן פירשו את ההלכה השנייה כעוסקת בריבוע.

88. בכ"י מינכן 95, אוקספורד 366, דפוס פיזרו ודפוס ונציה ליתא "יתר על". בכ"י וטיקן 109: "יתר משנים...". בכ"י וטיקן 127: "יות' משני". בקטע Bologna, AS: Fr. ebr. 217: "יותר משנים".

89. וכן הגרסה בכ"י וטיקן 127. בכ"י מינכן 95, קטע Bologna, AS: Fr. ebr. 217: "ריבועא דרבנן". בכ"י אוקספורד 366, וטיקן 109: "ריבוע דרבנן". בכ"י מינכן 95 נוסף: "ולא מסיימי", וראו דק"ס עירובין, עמ' 86. אות ר': "ומוכח מכל הראשונים שלא היה לפניהם".

90. אפשר ליישב את הסתירה לפי ההלכה השנייה בתוספתא. כלומר המשנה עוסקת בחצר שאינה סמוכה לעיר ולכן רק בריבוע מותר לטלטל, ואילו התוספתא עוסקת בסמוכה לעיר ולכן מותר לטלטל גם במלבן. וראו י"נ אפשטיין, *מבואות לספרות התנאים*, תל אביב תשי"ז, עמ' 308: "ור"א דברייתא חולק כנראה על ר"א דמתני'". וכן מעיר ליברמן (לעיל, הערה 15), עמ' 326: "ומשנתנו כפשוטה חולקת על ברייתא זו". הרמ"ע מפאנו מנסה לבאר את הבבלי שאין כוונתו להגיה את המשנה וכבר העיר ליברמן (הערה 38) שקשה לקבל את פירושו המקורי. וראו אפשטיין (לעיל, הערה 1), עמ' 155-156, שמבאר שהמשנה מכוונת להוספות שבברייתא אף על פי שלא פירשה אותם בפירוש. אך ראו הלבני (לעיל, הערה 25), עמ' נה, הערה 4, שסוגייתו לא שייכת לקטגוריה זאת אלא מגיה את המשנה על פי הברייתא. גולדברג (לעיל, הערה 9), עמ' 50-51, מציע שחל שיבוש בתוספתא והיא הייתה כמסורת המשנה ותוקנה על פי הברייתא שבבבלי. להצעה זאת אין בסיס טקסטואלי ואדרבה מההלכה השנייה של ר"א מוכח שמתיר גם במלבן אך מצריך שיהיה סמוך לעיר. ברם גולדברג טוען שהלשון "וכן"

רבנן.⁹¹ לפי שיטת רש"י, ר' אלעזר מעדיף חצר מלבנית, ולכן יש שהגיהו את התוספתא כך שדווקא בריבוע נדרש שיהא סמוך לעיר ואילו במלבן אין צורך.⁹² נמצא ששיטת ר' אלעזר בתוספתא (לפי כ"י וינה) דומה לשיטת ר' עקיבא במשנה כפי שביאר הרשב"א (לפי כ"י קויפמן). לפי שיטה זאת, קרפף עד בית סאתיים שהוא מלבן - מותר לטלטל בו רק אם יש בו אחד מכל אלה, ואילו בריבוע מותר לטלטל גם אם אין בו אחד מכל אלה. בכ"י ארפורט וק"ג הגיהו את שיטת ר' אלעזר כך שרק בריבוע צריך שיהיה סמוך לעיר כדי לטלטל בו והמלבן עדיף על הריבוע. הבבלי בסוגיה הראשונה פירש את שיטת ר' עקיבא כך שבכל מקרה צריך שיהיה בו אחד מכל אלה ואין יתרון לריבוע על המלבן. לפני הסוגיה השנייה בבבלי עמדה גרסה משנית של המשנה ולפיה ר"ע לא מצריך בית דירה בקרפף עד בית סאתיים ואין הבחנה בין ריבוע למלבן.⁹³

בספרות התנאים משמעותה "אבל". משום כך צריך לומר שבהלכה הראשונה ר"א אוסר לטלטל בצורה מלבנית, ואילו בהלכה השנייה מוסיף: אבל אם סמוכה לעיר מותר לטלטל גם אם אינה בצורת ריבוע. הגהת התוספתא נוצרה כיוון שלא הבינו את משמעות "וכן" ולכן כבר רב ביבי בר אביי תיקן ברייתא זאת. ביאור זה של גולדברג מבוסס על מסקנתו ש"וכן" משמש כניגוד; ראו א' גולדברג, 'לטיב ניב לשון המשנה: ביטויים של חיוב שיש להם גם משמעות של ניגוד. מילת "וכן" המחברת הלכה להלכה', לשוננו כו (תשכ"ב), עמ' 104-117. גולדברג מביא ראיה מהירושלמי (לעיל, הערה 81) שלטענתו מצטט את הברייתא וגורס בה שאם אינו ריבוע, אין מטלטלים, כיוון שאין רגיל שהירושלמי יביא את לשון המשנה שעוסק בה אלא את התוספתא. אך אין זאת ראיה כיוון שהירושלמי מביא גם את שיטת ר' יוסי שבמשנה ומבאר את היחס שלהם לר' יונתן, ומכאן שמצטט את לשון המשנה ולא את הברייתא.

91. הראשונים חולקים בביאור התירוץ. רש"י מבאר שלפי ר"א עיקר החצר שמותר לטלטל בה היא מלבנית כפי שהיה במשכן אך מותר לטלטל גם בחצר ריבועית, ואילו ר' יוסי סבור שריבוע עיקר אך אם היא מלבנית גם אפשר לטלטל (בעל המאור מפרש שלפי ר"א מותר לטלטל רק במלבן!). וכן סובר רבנו יהונתן מלוניל: "ומיהו עיקרה ומשפטה לכתחלה ארכה פי שנים כרחבה [...]". הרמב"ן במלחמות ה' חולק וסובר: "דהא משמע דכולהו מודו דמרבועת טפי עדיפא משום דדימא טפי לחצר דחצר ארכה כרחבה וארכו יתר על רחבו דרך מבוי הוא". הראב"ד ב"כתוב שם" טוען שלפי ר"א עדיף ריבוע ורק הוסיפו אפשרות למלבן. ר"ח, רנ"ג, הרי"ף והרמב"ם בפירוש המשנה מבארים שהם חולקים אם מודדים את הצלע הארוכה על ידי האלכסון או הצלע עצמה. וכן ראו בספר העיתים, עמ' 150, שמביא את שני הפירושים.

92. ליברמן (לעיל, הערה 15), עמ' 327, מעיר שגרסת כ"י ארפורט מתאימה לתיקון של הבבלי בשיטת ר"א במשנה וכפירוש יש מי שמפרש בספר העיתים ("ור"א לית ליה ריבוע דרבנן אלא בענן ארכה פי שנים כרחבה כחצר המשכן"). בהערה 40 ליברמן מעיר שאפשר שהראשונים הללו מפרשים כך את ריבוע דרבנן כיוון שהייתה לפנייהם גרסת כ"י ארפורט בתוספתא. ברם נראה יותר שגרסת כ"י ארפורט היא הגהה של התוספתא בעקבות פירוש הראשונים לתירוץ ריבוע דרבנן.

93. אומנם ר"ע מסיים "ובלבד שיהא בו שבעים..." ואם כן צריך דווקא ריבוע (כך מפרשים רש"י ור"י מלוניל בביאור הצריכותא). אך אפשר שהכוונה לשטח ולא לצורה, ובעיקר לפי הסוגיה הראשונה

סיכום

במאמר זה דנתי בנוסח משנה בעירובין שבה חולקים התנאים בהיתר טלטול בשבת בקרפף וגינה המוקפים גדר. ר' יהודה בן בבא ור' יהודה דורשים ששטחם יהיה עד בית סאתיים ויהיה בהם דיור כלשהו. בשיטת ר' עקיבא יש חילוף גרסה. ברבים מכתבי היד של סדר המשנה הנוסח הוא "אפילו אין בה אלא אחת מכל אלו", ואילו בכתבי היד של הבבלי הנוסח הוא "אפילו אין בה אחת מכל אלו". ברם ראשוני ספרד מעידים שהגאונים גורסים "אפילו אין בה אלא אחת" וכך הגרסה בהלכות גדולות. בדיקת שתי סוגיות בבבלי העוסקות בדברי ר' עקיבא מלמדת שהן חולקות ביניהן בנוסח המשנה. בסוגיה הראשונה משתקף הנוסח של סדר המשנה. נוסח זה נראה קדום ומקורי ועמד גם לפני סוגיית הבבלי. בסוגיה השנייה יש רובד אמוראי ורובד סתמאי: את הרובד האמוראי אפשר לפרש לפי הנוסח המקורי אך מהרובד הסתמאי עולה שהוא מתייחס לנוסח המאוחר שנמצא בכתבי היד של הבבלי. דוגמה זאת מצטרפת לדוגמאות נוספות שמוכיחות שלב נוסף בתולדות נוסח המשנה ברובד הסתמאי של התלמוד. בדוגמה זאת יש סוגיה נוספת שמוכח ממנה שהבבלי הכיר את הנוסח הקדום של המשנה ואף דן בו.